

dr hab. Barbara ZBROIŃSKA, prof. UJK

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

e-mail: barbara.zbroinska@ujk.edu.pl

ORCID: 0000-0002-1724-0786

DOI: 10.15290/oes.2024.03.117.02

RYZYO IDENTYFIKOWANE PRZEZ POLSKICH PRZEDSIĘBIORCÓW W WARUNKACH ZMIAN OTOCZENIA W LATACH 2020–2023¹

Streszczenie

Cel – Rozważany problem badawczy dotyczy wpływu pandemii i wojny w Ukrainie na ocenę zagrożenia dla funkcjonowania przedsiębiorstw. Celem artykułu jest wskazanie wspólnych rodzajów ryzyka, jakie zostały zidentyfikowane w okresie kryzysu pandemii i wojny przez przedsiębiorstwa różnych sekcji PKD.

Metoda badań – Zastosowano krytyczną analizę dokumentów, analizę porównawczą, wnioskowanie indukcyjne i dedukcyjne. Analizowano informacje i dane zawarte w sprawozdaniach z działalności i raportach zrównoważonego rozwoju dziesięciu spółek giełdowych (przemysłowych, budowlanych, handlowych) w latach 2020–2023 oraz raporty GUS z badania nastrojów przedsiębiorców.

Wnioski – Przedsiębiorcy wykazali się dużą zdolnością adaptacyjną, przychody i wyniki finansowe utrzymały tendencję wzrostową. Wspólne obszary ryzyka dla wszystkich badanych przedsiębiorstw obejmują ryzyko makroekonomiczne, prawne i biznesowe. Spółki deklarują zamiar wykorzystania doświadczanego ryzyka jako szansy na przyszłość. Subiektywne oceny przedsiębiorców wskazują, że większe zagrożenie stanowi pandemia niż wojna za wschodnią granicą.

Oryginalność/wartość/implikacje/rekomendacje – Według własnej oceny autora przedsiębiorcy nie identyfikują nowych, niesklasyfikowanych rodzajów ryzyka.

Słowa kluczowe: ryzyko przedsiębiorcy, pandemia, wojna

¹ Artykuł uzyskał wsparcie Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dotacji na utrzymanie potencjału badawczego Wydziału Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Artykuł wpłynął 16.02.2024, zaakceptowano 1.07.2024.

RISKS IDENTIFIED BY POLISH ENTREPRENEURS UNDER CHANGES IN THE ENVIRONMENT, 2020–2023

Summary

Purpose – The research problem under consideration concerns the impact of the pandemic and war in Ukraine on the assessment of threat to the operation of enterprises. The aim of the article is to identify the common risks detected during the crisis of pandemic and war, by enterprises of different industries.

Research method – The methods of critical analysis of documents, comparative analysis, inductive and deductive reasoning were used. Information and data contained in the activity reports and sustainability reports of 10 listed companies (industrial, construction, trade), for the period 2020–2023, as well as reports of the Central Statistical Office (CSO) on the survey of business sentiment were analyzed. The analysis also concerned entrepreneurs who have shown great adaptability, as well as revenues and financial performance which have maintained an upward trend.

Results – Common risk areas for all the surveyed companies include macroeconomic, legal and business risks. Companies declare their intention to use experienced risks as opportunities for the future. Subjective assessments by entrepreneurs indicate that a pandemic is a greater threat than a war across the eastern border. An analysis of risk factors in the companies' documents does not indicate that the companies are identifying new risks caused by the war and pandemic.

Originality/value/implications/recommendations – According to the author's own assessment, entrepreneurs do not identify new, unclassified types of risk.

Keywords: entrepreneurial risk, pandemic, war

JEL classification: D81, G32, F51

1. Wstęp

Pandemia koronawirusa i wojna w Ukrainie były zdarzeniami niespodziewanymi, które wstrząsnęły gospodarką światową i relacjami społecznymi. Doświadczenie tych zbiegających się w czasie szoków powoduje poczucie zagrożenia i nieprzewidywalności otoczenia, w którym przedsiębiorstwa prowadzą działalność. Warunkiem przetrwania jest identyfikowanie ryzyka i elastyczne reagowanie na zmiany. W doświadczeniach pandemii i toczącej się wojny świat upatruje przełomu i okazji zbudowania nowego ładu [Zalesko, Kargol-Wasiluk, 2021, s. 827]. Tworzenie na nowo łańcuchów dostaw na rynkach środkowoeuropejskich stwarza gospodarkom

naszego regionu i polskim przedsiębiorstwom szansę na zwiększenie konkurencyjności międzynarodowej w wyniku napływu kapitału zagranicznego i unowocześnienia technologii [Gorynia, Trąpczyński, 2023, s. 71]. Presja na respektowanie zasad zrównoważonego rozwoju, wywierana pod wpływem skutków kryzysu, sprzyja innowacjom w obszarach o silnym oddziaływaniu na środowisko [Banaszyk i in., 2021, s. 76]. W jakim stopniu te szanse zostaną wykorzystane i zrekompensują doświadczone zagrożenia, będzie można ocenić w perspektywie średnio- i długookresowej.

Rozważany problem badawczy dotyczy wpływu pandemii i wojny w Ukrainie na ocenę zagrożenia dla funkcjonowania polskich przedsiębiorstw. Celem artykułu jest wskazanie wspólnych rodzajów ryzyka, jakie zostały zidentyfikowane w okresie kryzysu pandemii i wojny przez przedsiębiorstwa różnych sekcji PKD 2007. Przedmiotem badania są przedsiębiorstwa sekcji C – Przetwórstwo przemysłowe, F – Budownictwo, G – Handel hurtowy i detaliczny; Naprawa pojazdów samochodowych. Zastosowano metodę badania dokumentów, analizę porównawczą, wnioskowanie indukcyjne i dedukcyjne. Analizowano informacje i dane zawarte w sprawozdaniach z działalności i raportach zrównoważonego rozwoju dziesięciu spółek giełdowych oraz w raportach GUS o stanie koniunktury w latach 2020–2023.

2. Ryzyko w działalności gospodarczej

Ryzyko i niepewność w prowadzeniu działalności gospodarczej stanowią niezmiennie aktualny obszar zainteresowań naukowych. Literatura przedmiotu rozróżnia te kategorie według kryterium wiedzy o prawdopodobieństwie wystąpienia zdarzenia [Thlon, 2013]. Podejmowanie decyzji w warunkach ryzyka jest sytuacją, w której znane są możliwe różne stany otoczenia i prawdopodobieństwo wystąpienia każdego z nich. W warunkach niepewności decydującemu znane są możliwe stany otoczenia, ale prawdopodobieństwo ich wystąpienia szacowane może być jedynie intuicyjnie. W realnym świecie podejmowanie decyzji przez przedsiębiorców odbywa się w warunkach ignorancji, charakteryzujących się niewiedzą co do możliwych stanów otoczenia i tym bardziej brakiem możliwości szacowania prawdopodobieństwa ich wystąpienia [Forlicz, 2001, s. 22].

Ryzyko klasyfikowane jest według różnych kryteriów [Iwaszczuk, Brożyna, 2022, s. 18]. Kryterium oddziaływania na wyniki przedsiębiorstwa rozróżnia finansowe i niefinansowe czynniki ryzyka [Jajuga, 2007, s. 18]. Bardziej szczegółowa klasyfikacja ryzyka finansowego obejmuje: ryzyko kredytowe, płynności, biznesu, operacyjne, rynkowe. Wśród czynników niefinansowych wyróżnia się ryzyko społeczne, związane z ustrojem, kulturą, religią i ryzyko kraju – polityczne

i gospodarcze. W innym podejściu najszerszej interpretowana jest kategoria ryzyka biznesowego, utożsamianego z zagrożeniem kontynuacji działalności, na które składają się szczegółowe ryzyka finansowe i niefinansowe [Hayes, 2022]. Kryterium źródła pochodzenia rozróżnia czynniki wewnętrzne i zewnętrzne [Kaszuba-Perz, Perz, 2010, s. 56]. Czynniki wewnętrzne, mikroekonomiczne, związane są z zarządzaniem przedsiębiorstwem i zagrożeniem dla realizacji wyznaczonych przez nie celów [Iwaszczuk, 2021, s. 15]. Czynniki zewnętrzne obejmują środowisko oraz relacje organizacji z otoczeniem [Ackermann, 2007].

Funkcjonujący w warunkach ryzyka doświadcza wystąpienia efektu niezamierzonego w stosunku do oczekiwań. Niektórzy badacze opowiadają się za jednostronną interpretacją ryzyka w odniesieniu wyłącznie do jego negatywnego znaczenia jako możliwości wystąpienia straty lub korzyści mniejszej od oczekiwanej. Inni dostrzegają w pojęciu ryzyka możliwość wystąpienia zarówno dodatnich, jak i ujemnych odchyśleń od spodziewanego wyniku, wywołujących skutek pozytywny lub negatywny, oraz szanse dla organizacji, związane z nieoczekiwaną zmianą [Forlicz, 2001, s. 31].

Stałe i nieodłączne cechy ryzyka, pojawiające się w rozmaitych definicjach, to możliwość określenia prawdopodobieństwa wystąpienia danego stanu i oszacowania skutków oraz możliwość niefortunnego zdarzenia i wystąpienia co najmniej jednego negatywnego lub niepożądanego wyniku aktywności [Aven, 2016, s. 4]. Rozwój cywilizacji i globalizacja gospodarki niosą ze sobą nowe źródła ryzyka i niepewności, wśród których najbardziej rozpoznawalne i uciążliwe dotyczą zmian klimatycznych, katastrof naturalnych, cyberzagrożeń, kradzieży danych, szybkich zmian technologii i innowacji produktowych, zagrożeń przestępczością zorganizowaną, zagrożeń epidemiologicznych, niepokojów społecznych [Hausner, 2019, s. 124]. Ograniczanie zagrożeń w przedsiębiorstwie dokonuje się w ramach zarządzania ryzykiem, które jest sztuką wyciągania wniosków z przeszłości, w celu minimalizacji zagrożeń i wykorzystania szans [Coleman, 2011, s. 206]. Proces ten powinien prowadzić do wyboru ryzyka, które należy podjąć, a które minimalizować i eliminować [Hopkin, 2017, s. 46]. Metody identyfikacji, analizy i oceny ryzyka, czynności i procedury w kolejnych etapach procesu zarządzania ryzykiem opisane zostały w normach ISO [ISO, 2018].

3. Sytuacja finansowa polskich przedsiębiorstw w okresie pandemii i wojny w Ukrainie

Poziom ryzyka działalności przedsiębiorstw w badanym okresie (2020–2023) pozostawał pod wpływem niemożliwych do przewidzenia czynników

zewnątrznych. Wraz z wygasaniem pandemii i wejściem gospodarki w fazę ożywienia nastąpił kolejny wstrząs spowodowany konfliktem zbrojnym w Ukrainie. Napięcia w skali geopolitycznej, wzrost inflacji, zachwianie bezpieczeństwa energetycznego i inne niepokojące zjawiska społeczne nasiliły niepewność związaną z polityką światową i utrzymaniem dotychczas wypracowanych sieci handlowych, finansowych i przedsięwzięć inwestycyjnych [Guenette i in., 2022, s. 14].

Splot tych okoliczności przyczynił się do gwałtownego pogorszenia warunków prowadzenia działalności gospodarczej, nie spowodowało to jednak załamania wyników finansowych przedsiębiorstw ogółem w badanych sekcjach PKD (tabela 1). Wskaźnik ogólnego klimatu koniunktury od 2021 r. odbijał się od dna [GUS, Koniunktura].

TABELA 1

Wyniki finansowe przedsiębiorstw ogółem sekcji C – Przetwórstwo przemysłowe, sekcji G – Handel hurtowy i detaliczny; Naprawa pojazdów samochodowych i sekcji F – Budownictwo, w mln zł, w cenach bieżących

Wyszczególnienie	Sekcja PKD								
	Przetwórstwo przemysłowe			Handel / Naprawa pojazdów samochodowych			Budownictwo		
	2020	2021	2022	2020	2021	2022	2020	2021	2022
Przychody ogółem	1353361	1682343	2179067	1283898	1542854	1856356	164151	191443	222150
Koszty ogółem	1284811	1565755	2029815	1237831	1471328	1777208	153661	174285	202989
Wynik finans. brutto	68549	116588	149251	46067	71526	79147	10491	17158	19161
Zobowiązania ogółem	463946	546486	636834	297773	338864	399781	71951	77107	82313

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [GUS, 2020, 2021, 2022, Podmioty, Tablice w formacie XLSX].

W latach 2020–2022 nominalnie we wszystkich trzech sekcjach nieprzerwanie utrzymywał się wzrost przychodów i wyniku finansowego brutto. Podobnie w wyrażeniu realnym wynik brutto był rosnący (w przemyśle i budownictwie) lub nieznacznie mniejszy (w handlu) [Komunikat Prezesa Głównego...].

Na utrzymanie tendencji wzrostowej w gospodarce złożyły się głównie dwa czynniki: wsparcie przedsiębiorców ze środków publicznych i ich zdolności adaptacyjne. Sytuacja w poszczególnych grupach przedsiębiorstw może się różnić od wyników przeciętnych w danej sekcji. Przykładem jest budownictwo, gdzie przychody i zysk brutto największych grup kapitałowych: Budimex [Budimex, s. 68], Echo Investment [Echo, s. 86], GTC [GTC] ulegały w badanym okresie nieregularnym wahanom i były gorsze od wyników ogółem przedsiębiorstw tej sekcji [GUS, Wyniki]. Na sytuację sektora budowlanego wpływają dwie przeciwnostawne tendencje [Kołodko, 2021, s. 589].

W okresie styczeń–wrzesień 2023 r. przychody ogółem przedsiębiorstw w porównaniu do analogicznego okresu ubiegłego roku wzrosły. Handel i budownictwo, w przeciwieństwie do przemysłu, odnotowały poprawę rentowności [GUS, Wyniki]. Prognozy wskazują, że przy obecnych problemach logistycznych i zaburzonych łańcuchach dostaw większe szanse rozwoju, w porównaniu z przemysłem i budownictwem, ma handel [Raczkowski, 2022, s. 82].

4. Subiektywna ocena przedsiębiorstw dotycząca mikroekonomicznych skutków pandemii i wojny

Metodyka badania stanu koniunktury stosowana przez GUS uwzględnia nastroje i oczekiwania przedsiębiorców, odczytywane na podstawie systematycznie prowadzonego sondażu diagnostycznego na reprezentatywnej próbie podmiotów gospodarczych. Celem badania ankietowego przeprowadzonego wśród przedsiębiorców jest poznanie ich subiektywnej oceny warunków prowadzenia działalności gospodarczej, szans i zagrożeń oraz opinii na temat obecnych i potencjalnych źródeł ryzyka i zagrożeń. Od czerwca 2020 r. do maja 2022 r. GUS publikował wyniki sondażu dotyczące negatywnych skutków pandemii, zaś od kwietnia 2022 r. uzupełnił kwestionariusz ankiety o pytanie na temat negatywnych skutków wojny w Ukrainie [GUS, Poglębione].

Po pierwszym roku pandemii 67% badanych przedsiębiorstw budowlanych oceniło, że pandemia nie miała żadnego wpływu na ich funkcjonowanie lub był on nieznaczny. Jest to poziom zbliżony do ocen przedsiębiorstw przemysłowych i handlowych (tabela 2). Negatywny wpływ pandemii w 2020 i 2021 r. odczuły podmioty, których działalność polegała na wynajmie powierzchni handlowych, co było związane z ograniczeniami sanitarnymi. Czynnikiem stanowiącym zagrożenie dla deweloperów były trudności płatnicze najemców powierzchni handlowych w związku z lockdownem oraz ograniczenia wynajmu powierzchni spowodowane

wane przechodzeniem na zdalny tryb pracy [GTC]. Po dwóch latach pandemii, wraz z jej wygasaniem, 90% przedsiębiorstw budowlanych wskazało brak wpływu pandemii lub niewielki jej wpływ na funkcjonowanie. Należy zauważyć, że w porównaniu z przemysłem i handlem przedsiębiorstwa budowlane były mniej optymistyczne w ocenach. W budownictwie więcej było wskazań poważnych skutków i zagrożeń dla stabilności przedsiębiorstw w porównaniu z przemysłem i handlem.

Pierwsze oceny po wybuchu wojny (kwiecień 2022 r.) wskazywały brak wpływu lub nieznaczny wpływ wojny na działalność przedsiębiorstw. W przemyśle i handlu ponad 70% przedsiębiorstw nie dostrzegało bezpośredniego wpływu wojny na funkcjonowanie, w przedsiębiorstwach budowlanych optymizm był mniejszy. W budownictwie, w większym stopniu niż w handlu i przemyśle, dostrzeżono zagrożenie dla stabilności działalności. Oceny te były dwu- i trzykrotnie wyższe od pozostałych. Budownictwo w największym stopniu odczuło wzrost kosztów działalności – takie zagrożenie wskazało blisko 90% przedsiębiorstw budowlanych. Konflikt zbrojny miał wpływ na spadek podaży pracy w związku z mobilizacją w Ukrainie, co w połączeniu z inflacją skutkowało presją na wzrost wynagrodzeń w budownictwie. Wzrost cen materiałów przy jednoczesnym wzroście kosztów pracy w konsekwencji prowadził do podnoszenia cen kontraktów budowlanych. Przedsiębiorstwa budowlane silniej niż inne odczuły skutki wojny w bieżącym finansowaniu działalności. Na koniec 2022 r. znacząco pogorszyły się nastroje w budownictwie, ocenione najbardziej pesymistycznie spośród wszystkich sektorów gospodarki. Liczba niewypłacalnych przedsiębiorstw budowlanych, w większości małych, zwiększyła się o 37% w porównaniu do poprzedniego roku [Budimex, s. 32]. Przedsiębiorstwa przemysłowe i handlowe bardziej obawiały się spadku przychodów, natomiast budowlane – wzrostu kosztów.

Badania nastrojów prowadzone w grudniu 2023 r. wykazują, że dla większości analizowanych przedsiębiorstw, które nie prowadziły działalności na terenach objętych konfliktem, wojna nie miała bezpośredniego wpływu na funkcjonowanie. Najważniejszym negatywnym skutkiem wojny jest wzrost kosztów, dostrzegany we wszystkich przedsiębiorstwach [GUS, *Pogłębione...*]. Producenci obawiają się zakłócenia łańcucha dostaw materiałów, surowców i urządzeń i jednocześnie podkreślają nieprzewidywalność rozwoju sytuacji. Przedsiębiorstwa w ciągu jednego roku wykazały się zdolnością adaptacyjną, pozyskując surowce i materiały na nowych rynkach, ale turbulencje dostaw stanowią problem dla 1/3 przedsiębiorstw przemysłowych.

TABELA 2

Porównanie oceny skutków pandemii i wojny przez przedsiębiorców sekcji
budownictwo, przetwórstwo przemysłowe i handel, naprawa pojazdów samochodowych (w % odpowiedzi)

Skutki pandemii i wojny	Budownictwo						Przemysł						Handel					
	2020	2020	2021	2021	2022	2022	2020	2020	2021	2021	2022	2022	2020	2020	2021	2021	2022	2022
Skutki COVID-19	VI	XII	I	VI	I	V	VI	XII	I	VI	I	V	VI	XII	I	VI	I	V
Brak negatywnych skutków	7,2	9,0	11,6	19,9	14,8	31,3	5,5	7,7	9,2	15,2	12,8	30,5	5,7	10,1	8,1	11,9	11,8	26,1
Nieznaczące	49,4	55,4	54,9	59,0	64,3	59,1	41,1	61,7	62,4	62,6	68,4	62,7	47,7	54,8	63,9	65,4	68,7	66,0
Brak + nieznaczące	56,6	64,4	66,5	78,9	79,1	90,4	46,6	69,4	71,6	77,8	81,2	93,2	53,4	64,9	72,0	77,3	80,5	92,1
Poważne	32,3	25,7	21,1	13,6	10,9	6,8	43,5	26,9	22,7	18,7	14,7	6,5	39,4	27,3	20,9	18,2	15,2	5,3
Zagrażające stabilności firmy	11,1	9,9	12,4	7,5	10,0	2,8	9,9	3,7	5,7	3,5	4,1	0,3	7,2	7,8	7,1	4,5	4,3	2,6
Poważne + zagrażające	43,4	35,6	33,5	21,1	20,9	9,6	53,4	30,6	28,4	22,2	18,8	6,8	46,6	35,1	28,0	22,7	19,5	7,9
2022	2022	2023	2023	2023	2023	-	2022	2022	2023	2023	2023	-	2022	2022	2023	2023	2023	-
Skutki wojny na Ukrainie	IV	VI	I	VI	XII	-	IV	VI	I	VI	XII	-	IV	VI	I	VI	XII	-
Brak negatywnych skutków	10,7	13,5	22,4	30,1	33,7	-	9,0	12,4	14,7	21,2	27,4	-	16,1	14,6	22,2	28,1	36,4	-
Nieznaczące	52,7	51,8	50,6	53,8	54,4	-	61,5	62,4	60,0	63,2	61,1	-	55,2	54,2	56,3	56,4	54,0	-
Brak + nieznaczące	63,4	65,3	73,0	83,9	88,1	-	70,5	74,8	74,7	84,4	88,5	-	71,3	68,8	78,5	84,5	90,4	-
Poważne	26,1	24,0	17,5	12,0	9,2	-	26,1	22,8	20,8	13,5	10,0	-	23,6	26,3	16,6	10,7	7,4	-
Zagrażające stabilności firmy	10,5	10,7	9,5	4,1	2,7	-	3,4	2,4	4,5	2,1	1,5	-	5,1	4,9	4,9	4,8	2,2	-
Poważne + zagrażające	36,6	34,7	27,0	16,1	11,9	-	29,5	25,2	25,3	15,6	11,5	-	28,7	31,2	21,5	15,5	9,6	-
Spadek przychodów	17,1	16,4	19,8	17,9	15,0	-	24,4	24,6	26,2	29,0	24,0	-	23,3	21,9	25,7	30,3	21,7	-
Wzrost kosztów	86,6	81,1	83,4	74,2	77,3	-	64,6	68,4	68,9	61,5	58,8	-	61,4	69,5	62,9	59,0	66,4	-
Zakłócenie łańcucha dostaw	57,9	54,4	31,6	24,8	19,6	-	63,7	57,0	40,9	33,5	30,7	-	46,0	47,6	35,1	24,8	18,8	-
Problemy z bieżącym finansowaniem	10,4	9,3	9,4	9,1	5,9	-	4,1	3,5	3,2	2,8	1,9	-	8,6	5,6	5,2	4,8	2,8	-
Różnica poważ. i zagr. (COVID-19 – wojna)*	6,8	0,9	6,5	5,0	9,0	-	23,9	5,4	3,1	6,6	7,3	-	17,9	3,9	6,5	7,2	9,9	-

* ocena: różnica ocen: poważne i zagrażające skutki COVID-19 i wojny, w ciągu dwóch pierwszych lat występowania zdarzenia

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [GUS, Pogłębione, Tablice w pliku ZIP].

Mapa ryzyka sporządzona na podstawie ocen przedsiębiorców po roku od wybuchu pandemii i po roku od rozpoczęcia wojny wskazuje, że przedsiębiorcy dostrzegają istnienie zagrożenia, ale szacują niski poziom prawdopodobieństwa poważnych i zagrażających funkcjonowaniu skutków pandemii i wojny oraz średni i wysoki poziom prawdopodobieństwa skutków nieznacznych (tabela 3).

TABELA 3

Mapa ryzyka według subiektywnej oceny przedsiębiorców

Skutki dla przedsiębiorstwa	Zagrażające	***	---					
		###	---					
	Poważne	***	---					
		###	---					
	Nieznaczne			*	---		* *	
				###				
	Brak		***	---				
			###	---				
		Niskie	Umiarkowane	Średnie	Wysokie	Bardzo wysokie		
		do 25%	26-40%	41-60%	61-70%	pow. 70%		
Prawdopodobieństwo wystąpienia								

Skutki wojny: # – budownictwo, # – przemysł, # – handel

Skutki COVID: * – budownictwo, * – przemysł, * – handel

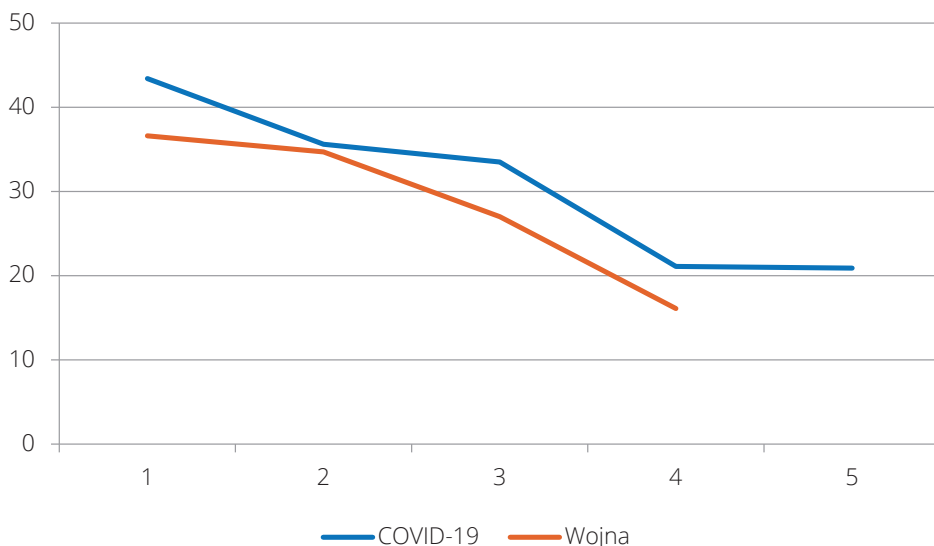
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych zamieszczonych w tabeli 2.

Porównując oceny negatywnych skutków pandemii i wojny (poważne i zagrażające), wyrażone różnicą liczby tych ocen w tej samej fazie zdarzenia (po roku od ich wystąpienia), stwierdzono, że we wszystkich analizowanych sekcjach PKD są one dodatnie, co oznacza, że poczucie zagrożenia spowodowane pandemią jest silniejsze. Przedsiębiorcy ocenili negatywne skutki pandemii jako bardziej dotkliwe niż skutki wojny w Ukrainie (rysunek 1). Po pierwszym roku pandemii poważne i zagrażające działalności skutki pandemii odczuwało 21–28% badanych przedsiębiorców, natomiast po pierwszym roku wojny takie oceny wyraziło 15–27% przedsiębiorców. Brak skutków pandemii i nieznaczne skutki odczuło

66–72% badanych, a wojny 73–78%. Dynamika spadku negatywnych ocen wpływu wojny na działalność przedsiębiorstw jest wyraźnie wyższa niż wpływu pandemii.

RYSUNEK 1

Poważne i zagrażające przedsiębiorstwom skutki pandemii i wojny
w opinii przedsiębiorców sekcji PKD budownictwo (w % ocen)

Objaśnienie: oś X wyznacza pięć kolejnych półroczy występowania zjawiska (pandemia, wojna), oś Y wyznacza odsetek przedsiębiorstw budowlanych oceniających skutki wojny i pandemii jako poważne i zagrażające.

Źródło: na podstawie danych zawartych w tabeli 2.

5. Zidentyfikowane rodzaje ryzyka przez przedsiębiorstwa w okresie wstrząsów w otoczeniu

Ustawa o rachunkowości nakłada na duże podmioty obowiązek sporządzania informacji niefinansowej, obejmującej m.in. opis istotnych ryzyk związanych z działalnością jednostki oraz strategii zarządzania ryzykiem [Ustawa, 2023, art. 49]. Przedsiębiorstwa publikujące raporty zrównoważonego rozwoju i stosujące metodykę podręcznika G4 podają informacje na temat zarządzania ryzykiem we wskaźnikach GRI [Wytyczne, 2016].

Spółki, których opracowania były przedmiotem analizy, prezentują indywidualne podejście do kryteriów klasyfikacji i rodzajów ryzyka. Ujmując syntetycznie wskazane źródła ryzyka przez przedsiębiorstwa badanych sekcji PKD, w badanym okresie można wyodrębnić wspólne dla wszystkich: ryzyko związane z otoczeniem makroekonomicznym, prawnym i ryzyko biznesowe.

Ryzyko makroekonomiczne identyfikowane jest jako pogorszenie koniunktury i ograniczenie inwestycji spowodowane zmniejszeniem środków publicznych na inwestycje infrastrukturalne oraz wzrost kosztów finansowania zewnętrznego inwestycji prywatnych na skutek wysokiej inflacji.

Ryzyko prawne, związane z polityką państwa i regulacjami, przedsiębiorstwa opisują jako częste zmiany przepisów prawa podatkowego, prawa pracy i ubezpieczeń, prawa celnego oraz niespójności interpretacji przepisów i orzecznictwa, a także opóźnienia wydawania decyzji administracyjnych. Wśród działań regulacyjnych państwa, stwarzających ryzyko finansowe i rynkowe przedsiębiorstw produkcyjnych, wymienia się wprowadzenie opłat węglowych, podwyższanie standardów efektywności energetycznej i norm środowiskowych. Wzrost kosztów zakupu uprawnień do emisji CO₂ wycenianych w euro i wahania kursów walutowych narażają producentów na problemy z płynnością finansową, a ograniczenia w uprawnieniach do emisji gazów cieplarnianych wskazywane są przez niektóre podmioty jako bariera rozwoju.

Ryzyko biznesowe wiąże się z prawdopodobieństwem niezrealizowania założeń strategicznych z powodu różnych przyczyn wewnętrznych i zewnętrznych. Stałe obszary ryzyka w otoczeniu, dostrzegane przez przedsiębiorstwa i analizowane w ich dokumentach, w badanym okresie obejmują: ryzyko finansowe, rynkowe, zmian klimatycznych.

Ryzyko nieosiągnięcia zakładanych wyników finansowych identyfikowane jest szczegółowo przez przedsiębiorstwa jako: ryzyko walutowe, stóp procentowych, kredytowe, ryzyko utraty płynności finansowej. Ryzyko kursowe prowadzi do powstawania ujemnych różnic kursowych i wzrostu kosztów finansowych. Ryzyko zmiany stóp procentowych stanowi zagrożenie dla przedsiębiorstw zadłużonych ze względu na wzrost kosztów obsługi długu. Ryzyko kredytowe związane jest głównie z utratą zdolności kredytowej przez kontrahentów.

Ryzyko rynkowe nieosiągnięcia planowanej sprzedaży analizowane jest w podziale na ryzyka szczegółowe: cenowe, ryzyko niewypłacalności i upadłości kontrahentów, ryzyko przeterminowanych należności, ryzyko wzrostu kosztów pracy, ryzyko niewystarczającej podaży kwalifikowanych pracowników, ryzyko współpracy z podwykonawcami. W budownictwie wskazywane jest ryzyko ograniczonej podaży ziemi i wysokich cen, ryzyko zmian szacunków budżetów deweloperskich

w związku z inflacją i długim cyklem inwestycyjnym. W grupach sekcji przetwórstwa przemysłowego, cechujących się szybkim postępow technicznym, istotnym zagrożeniem jest zainteresowanie nabywców nowymi technologiami. Upływanie starych zapasów po zaniżonej cenie generuje straty. Dostrzeganym zagrożeniem są ograniczone zdolności finansowe do nabycia nowych technologii i pozyskania pracowników o adekwatnych do nich kwalifikacjach. Przykładem są przedsiębiorstwa, których działalność sklasyfikowana jest w działach: produkcja oraz naprawa pojazdów samochodowych, przedstawiające się na produkcję i serwisowanie samochodów elektrycznych. Przedsiębiorstwa wykorzystujące w działalności technologie IT o wysokim poziomie zaawansowania zwracają uwagę na istotne ryzyko utraty kluczowych pracowników w związku z ich ograniczoną podażą.

Ryzyko zmian klimatycznych, polegające na konieczności dokonywania modyfikacji i tworzenia nowych projektów dostosowujących technologie do globalnego ocieplenia klimatu, dotyczy głównie budownictwa i działalności deweloperskiej.

Wraz z wnikliwą analizą zagrożeń obserwuje się zmianę podejścia do procesu gospodarowania i jednocześnie dostrzegane są szanse w pewnych obszarach ryzyka. Przedsiębiorstwa duże, zobowiązane do spełnienia standardów zrównoważonego rozwoju, a szczególnie kryteriów środowiskowych, są lepiej przygotowane do zmian przepisów, przystosowują systematycznie technologie i dokumentacje projektowe do nowych standardów, są gotowe do obowiązków raportowania emisji gazów cieplarnianych, osiągając przewagę konkurencyjną w stosunku do mniejszych podmiotów. W ryzyku nałożenia na producentów obowiązku prowadzenia gospodarki w obiegu zamkniętym przedsiębiorstwa upatrują szansy rozszerzenia oferty o usługi zagospodarowania odpadów.

6. Podsumowanie

Wsparcie udzielone przedsiębiorcom w ramach polityki fiskalnej i ich determinacja w przezwyciężeniu kryzysu zapobiegły gwałtownemu pogorszeniu kondycji przedsiębiorstw. Przedsiębiorcy wykazali się elastycznością i zaradnością, przezwyciężając szok. Subiektywne oceny przedsiębiorców odnoszące się do szacunków ryzyka dla prowadzonej działalności gospodarczej wskazują, że większym zagrożeniem była pandemia niż wojna za wschodnią granicą. Według tych ocen poziom prawdopodobieństwa zagrożenia dla funkcjonowania przedsiębiorstw jest niski i niższy w odniesieniu do wojny. Słabsze oddziaływanie skutków wojny ma związek z mniejszą aktywnością zagraniczną przedsiębiorstw w Europie Wschodniej.

Analiza czynników ryzyka w dokumentach spółek nie wskazuje, aby przedsiębiorstwa identyfikowały nowe, dotychczas nieskalsyfikowane rodzaje ryzyka wywołanego wojną i pandemią. Powszechnie podkreślany jest wzrost ryzyka finansowego, którego źródłem jest makrootoczenie. Zdolności adaptacyjne przedsiębiorstw uwiaryściły się w zamiarze wykorzystania przez spółki doświadczanego ryzyka jako szansy na przyszłość. Wiąże się on z planem wprowadzenia nowych technologii, odpowiadających wymaganiom środowiskowym, co nie ma bezpośredniego związku z pandemią i wojną.

Literatura

- Ackermann F. et al, 2007, *Systemic Risk Assessment: A Case Study*, "Journal of the Operational Research Society", vol. 58(1), s. 39–51, DOI:10.1057/palgrave.jors.2602105.
- Aven T., 2016, *Risk Assessment and Risk Management: Review of Recent Advances on Their Foundation*, "European Journal of Operational Research", vol. 253, s. 1–13, <http://www.elsevier.com/locate/ejor> [data dostępu: 11.08.2024].
- Banaszyk P., Deszczyński P., Gorynia M., Malaga K., 2021, *Przełamanie modyfikacji wybranych koncepcji ekonomicznych na skutek pandemii COVID-19*, „Gospodarka Narodowa/The Polish Journal of Economics”, nr 1(305), s. 53–86.
- Budimex: Raport roczny, <https://raportroczny.budimex.pl/2022/raport-zintegrowany-2022.pdf> [data dostępu: 30.12.2023].
- Coleman T.S., 2011, *A Practical Guide to Risk Management*, The Research Foundation of CFA Institute.
- Echo Investment: Sprawozdanie zarządu z działalności spółki Echo Investment S.A. i jej grupy kapitałowej w 2020, 2021, 2022 roku, strona główna, relacje inwestorskie, <https://www.echo.com.pl/s,44,raporty.html?year=2020&cid=1> [data dostępu: 15.12.2023].
- Forlicz S., 2001, *Niedoskonała wiedza podmiotów rynkowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Gorynia M., Trąpczyński P., 2023, *Wybrane problemy gospodarcze Polski – perspektywa wewnętrzna i perspektywa międzynarodowa*, „Nauka”, nr 1, s. 59–76, DOI: 10.24425/nauka.2023.144946.
- Guenette J.D., Kenworthy P.G., Wheeler C.M., 2022, *Implications of the War in Ukraine for the Global Economy*, World Bank Group, EFI Policy Note 3, April.
- GTC, Skonsolidowany raport roczny GTC 2021, 2022, 2023, https://www.gtcgroup.com/-/media/Files/G/Globe-Trade-Centre/documents/reports-pl/2023/2022_RA-PORT_ROCZNY_GRUPY_GTC.pdf [data dostępu: 10.01.2024].
- GUS, Koniunktura gospodarcza w przetwórstwie przemysłowym, budownictwie, handlu i usługach 2000–2023, 2023, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/koniunktura/koniunktura/koniunktura-w-przetworstwie-przemyslowym-budownictwie-handlu-i-uslugach-2000-2023-lipiec-2023,4,75.html> [data dostępu: 10.01.2024].

- GUS, Podmioty gospodarcze. Wyniki finansowe przedsiębiorstw w 2020, 2021, 2022 r., Tablice w formacie XLSX, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/podmioty-gospodarcze-wyniki-finansowe/przedsiębiorstwa-niefinansowe/wyniki-finansowe-przedsiębiorstw-w-2022-roku,40,1.html> [data dostępu: 20.12.2023].
- GUS, Poglębione pytania o aktualne zagadnienia gospodarcze oraz wpływ wojny w Ukrainie na koniunkturę – oceny i oczekiwania. Aneks do publikacji „Koniunktura w przetwórstwie przemysłowym, budownictwie, handlu i usługach 2000–2023 (maj 2023)”, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/koniunktura/koniunktura/poglebione-pytania-o-aktualne-zagadnienia-gospodarcze-oraz-wplyw-wojny-w-ukrainie-na-koniunkturę-oceny-i-oczekiwania-aneks-do-publicacji-maj-2023,6,31.html> [data dostępu: 5.01.2024].
- GUS, Wyniki finansowe przedsiębiorstw niefinansowych w okresie styczeń–wrzesień 2023 r., Informacje sygnałne, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/podmioty-gospodarcze-wyniki-finansowe/przedsiębiorstwa-niefinansowe/wyniki-finansowe-przedsiębiorstw-niefinansowych-w-okresie-styczen-wrzesien-2023-roku,12,53.html> [data dostępu: 10.01.2024].
- Hayes A., 2022, *Enterprise Risk Management (ERM): What Is It and How It Works*, Learn about our editorial policies, Updated September 07.
- Hausner J., 2019, *Przedsiębiorczość i produktywność w gospodarce cyfrowej*, [w:] *Dewiacje finansjalizacji*, Hausner J., Paprocki W. (red.), CeDeWu, Warszawa.
- Hopkin P., 2017, *Fundamentals of Risk Management Understanding, Evaluating and Implementing Effective Risk Management*, fourth edition, The Institute of Risk Management.
- ISO 31000, *Zarządzanie ryzykiem. Zasady i wytyczne*, 2018, <https://www.iso.org/pl/uslugi-zarzadzania/wdrazanie-systemow/zarzadzanie-ryzykiem/iso-31000> [data dostępu: 11.08.2024].
- Iwaszczuk N., 2021, *Ryzyko w działalności gospodarczej: definicje, klasyfikacja, zarządzanie*, Wydawnictwo IGSMiE PAN, Kraków.
- Iwaszczuk N., Brożyna M., 2022, *Wybrane rodzaje ryzyka operacji rynkowych – aspekty ekonomiczne i prawne*, Wydawnictwo AGH, Kraków.
- Jajuga K., 2007, *Zarządzanie ryzykiem*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kaszuba-Perz A., Perz P., 2010, *Rola zarządzania ryzykiem w przedsiębiorstwie w obliczu wzrostu zewnętrznych czynników ryzyka*, Finansowy Kwartalnik Internetowy, „e-Finance”, vol. 6(2), s. 53–63, <https://finquarterly.com/archives/?page=wpabstracts&tab=attachments&task=download&type=attachment&cid=543> [data dostępu: 11.08.2024].
- Kołodko G., 2021, *Shortageflation 3.0. Gospodarka wojenna – państwowy socjalizm – kryzys pandemiczny*, „Ekonomista”, nr 5, s. 578–603.
- Komunikat Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego w sprawie średniorocznego wskaźnika cen towarów i usług konsumpcyjnych ogółem w 2020, 2021, 2022 r., <https://stat.gov.pl/sygnałne/komunikaty-i-obwieszczenia/lista-komunikatow-i-obwieszczen/komunikat-w-sprawie-sredniorocznego-wskaznika-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-ogolem-w-2021-r,50,9.html#> [data dostępu: 11.08.2024].

- Raczkowski K., 2022, *Polski handel w obliczu zmian gospodarczych i geopolitycznych*, Special Issue Report, Wydawnictwo Naukowe UKSW w Warszawie, Warszawa, maj.
- Thlon M., 2013, *Charakterystyka i klasyfikacja ryzyka w działalności gospodarczej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie”, nr 902, s. 17–36.
- Wytyczne dotyczące raportowania GRI G4. Zasady raportowania i wskaźniki, 2016, Global Reporting Initiative, Forum Odpowiedzialnego Biznesu, <https://odpowiedzialnybiznes.pl/publikacje/g4-pl> [data dostępu: 11.08.2024].
- Zalesko M., Kargol-Wasiluk A., 2021, *Natura kryzysu w świetle analizy filozoficzno-ekonomicznej*, „Ekonomista”, nr 6, s. 826–841.

Akty prawne

Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 120, 295.